

La calç i els calciners

Fins no fa massa temps, a la nostra societat tradicional, la calç tenia múltiples aplicacions tant a la construcció com a l'agricultura i la ramaderia, però fins i tot a la medicina. La calç també era usada pels menestrals, i sobretot, per emblanquinar, de manera que a totes les cases hi havia un racó reservat per l'alfàbia de la calç. Davant aquest important consum era del tot necessària una gran producció, i aquesta es duia a terme enmig de boscos i garrigues, en els forns de calç on, a base de foc de llenya, es convertien les pedres amb calç. Però a la meitat del segle XX, la calç començà a ser arraconada i substituïda per ciments i pintures, i el món dels calciners s'esvaí dins el silenci del bosc. Només les olles en runes testimonien una activitat que ja només perdura dins la memòria d'aquells qui dedicaren la seva vida a tan esforçat ofici: el de calciner, nom referit al que fa o ven calç, ja que ambdues funcions generalment eren compartides per una mateixa persona.

Els forns de calç

L'obtenció de la calç per cocció de la pedra calcària és una tècnica molt antiga, de la qual ja n'hi ha testimonis que daten de la cultura d'Anatòlia (6000aC) i la civilització mesopotàmica (2500aC). Pel que fa a la serra de Tramuntana, són abundants les referències documentals a partir del segle XV

per les quals sabem que convertir les pedres en calç no era una activitat marginal de pagesos o carboners, sinó que va esdevenir un autèntic ofici, del qual en trobam una primera confirmació en el "Llibre del Mostassaf", que data del 1389.

La iniciativa de coure un forn de calç podia partir del propi

mestre forner o del propietari de les terres on se situava el forn. En el primer cas, el mestre pactava amb el senyor, o amb l'amo de la possessió, unes condicions que els beneficiassin a ambdós. Una vegada acordades les condicions d'explotació del forn es procedia a seleccionar el lloc on s'havia de construir l'olla, encara que moltes vegades s'aprofitava una olla antiga, estalviant així molta feina. No obstant, quan se n'havia de construir una de nova, la ubicació estava condicionada tant per l'abundància de pedres i de llenya com per l'accessibilitat materialitzada en l'existència d'un camí de carro que facilités el transport de la important quantitat de calç extreta. A aquests factors s'hi afegia la presència d'un coster, que alleugeria la tasca de carregar i buidar el forn, i d'una petita esplanada propera que servia per a emmagatzemar la llenya.

La millor època per a realitzar la cocció era l'estiu, ja que la humitat és el principal enemic d'una bona fornada. Les pluges no només retardaven la cocció, augmentant la quantitat de llenya necessària, sinó que podien arribar a tudar la fornada, fet desgraciat que es conceixia per "escaldar el forn". Per això, la majoria de calciners procuraven coure els forns entre abril i setembre, dedicant la resta de mesos a preparar feixos, treure pedra o paredar algun forn i deixar-lo a punt per a pegar-li foc més endavant.

Pedra i llenya: matèria primera i combustible

La roca calcària, que tant abunda a la muntanya, era la preferida pels qui anaven de calç. És la pedra viva, molt dura i compacta, front a la pedra morta, de poca duresa i que fa calç d'inferior qualitat. A vegades s'aprofitava el pedreny que es trobava desfet i dispers pel bosc, però generalment les pedres s'havien d'extreure dels penyals propers fins al punt d'originar sovint autèntiques pedreres. Per aquesta tasca s'ajudaven d'eines com el perpal, la manuella, l'aixada, la picassa i el picassó, i també el mall, per a xapar alguna pedra. Tampoc era estrany haver de recórrer a la pólvora, tot i que antigament sembla que, per fer rebentar la roca, també s'emprava la calç que dilatava amb la humitat de la pedra.

Una vegada s'havia extret la pedra, aquesta s'havia de tragar cap al forn, i a causa del terreny, rarament es podia fer amb carro. Normalment, la pedra era traslladada a "tombos", aprofitant el pendís del terra, o amb civeres i senalles si es tractava de pedreny.

Pel que fa a la llenya, la quantitat de feixos necessaris per coure un forn anava condicionada per l'amplada de l'olla, de manera que es preparaven els mateixos quintars de llenya dels que es calculaven que de calç s'extraïen. La quantitat de feixos que s'havien de menester per a coure un forn de tipus mitjà s'estimava en unes 150 dotzenes (1800 feixos). Així, abastir de llenya el forn de calç esdevenia una de les tasques més dures.

La tasca de tallar la llenya i fer els feixos se solia fer a l'hivern, amb la qual cosa damunt els feixos de llenya encara verda, s'hi posaven algunes pedres i es deixava secar fins a la primavera o l'estiu en què seria transportat cap al forn. El transport se solia fer portant els feixos a l'esquena, per la qual cosa els homes se servien del ganxo alhora que es protegien amb una capulla i una capçana. Però també, aprofitant un coster i la proximitat del forn, els feixos es podien fer rodolar, donant tombos. A vegades, l'existència d'un camí de carro permetia utilitzar aquest mitjà, molt més còmode; i d'altres, si hi havia un desnivell que ho permetés, s'instal·lava un llarg fil de ferro fermat d'un arbre a un altre per cada extrem, sobre el qual hi llenegaven uns ganxos, anomenats esses per la seva forma, als quals s'hi enganxava el venci que fermava el feix i que davallava per gravetat.

La calç i els seus usos

Entre les nombroses aplicacions de la calç destaquen, per antigues i esteses, les referides a la construcció, especialment com a aglomerant dels materials.

Un dels usos de la calç més coneguts i que encara perdura és el de servir per a millorar les condicions d'habitabilitat de les cases mitjançant l'emblanquinat. A Mallorca era costum donar una passada de calç tres o quatre vegades a l'any, tot coincidint amb dates senyalades com les de Nadal, Pasqua o les festes locals. A més, la defunció d'algun membre de la família implicava donar una nova passada a tota la casa, una vegada enterrat el difunt.

D'aquesta manera, no només milloraven les condicions higièniques dels habitatges sinó que també s'aconseguien unes condicions tèrmiques òptimes, ja que el blanc de la calç aïlla de la insolació exterior.

La medicina popular també feia ús de la calç, la qual diluïda amb aigua, l'anomenada aigua de calç, servia per a enfortir els ossos; i mesclada amb oli d'oliva, per a guarir les cremades.

El poder desinfectant de la calç s'aplicava a les dependències destinades al ramat, especialment a les solls, però, fins al segle XVII, era en els enterraments on major profit es treia de la força corrossiva de la calç viva, sobretot quan es declaraven epidèmies i per tal d'evitar el contagi.

A més, la calç encara tenia molts d'altres usos: en forma de calcina, els calafats l'empraven per a tapar les juntes de les embarcacions; a les calatraves, els adobadors de pells la feien servir per a desferrar els pèls, etc.